

Драган Коковић
Филозофски факултет
Нови Сад

ВРЕДНОСТИ ОПСТАНКА

Karl Mannheim: *Diagnoza našeg vremena: ratni eseji jednog sociologa*
(K. Mannheim: *Diagnosis of Our Time: Wartime Essays of a Sociologist*). Novi Sad: Mediterran Publishing
(biblioteka Arhipelag, knjiga 8), 2009, 221 str.

Када један социолог усред рата пише есеје у којима покушава да нађе моралне замене за такво стање и у том тражењу путева верује у мисију социологије – да она може помоћи у тешкоћама вредновања новонастале ситуације – таквом настојању заиста треба поклонити дужну пажњу.

Карл Манхајм је рођен у Будимпешти, а предавао је у Хајделбергу, Франкфурту и Лондону. Његово дело настало је под утицајем Марксових радова, социологије сазнања Макса Шелера и немачке социологије разумевања у стилу Макса Вебера. У принципу, сматра с чланом нововековног покрета.

Његови најважнији радови су: *Идеологија и утопија* (1929), *Човек и друштво у доба реконструкције* (1940), *Дијагноза нашег времена* (1943), *Слобода, моћ и демократско планирање* (1951), *Есеји о социологији знања* (1952), *Есеји из социологије и социјалне психологије* (1956), *Есеји о социологији културе* (1956), *Систематска социологија: увод у студије друштва* (1957).¹

За дело Карла Манхајма речено је да представља, на почетку двадесетог века, један од „најокрепљујућих покушаја да се превазиђе ортодоксна марксистичка

анализа“ (М. Лалман). Са доста нијанси, он процењује заслуге марксистичког приступа истичући да је, у односу на идеалистички приступ, једном заувек схватио да култура и вредности које су део ње зависе од постојања одређених социјалних услова, од којих је природа економског уређења одговарајуће класне структуре од примарне важности. Ово је, по његовом мишљењу, отворило област социологије културе; али с друге стране, истицање само економских фактора ограничило је од самог почетка њен развој и перспективу. Култура зависи од ширег детерминистичког сплета и речник социологије који приступа кризи културе искључиво кроз призму класе сувише је ограничен, као и гледиште да су економски и класни фактори једини одговорни за кризу наших вредности (стр. 33).

Главни задатак социологије био би да проучава околности у којима се јавља неслагање, у којима процес групног усаглашавања и мирена вредности не успева да функционише у контексту свакодневног живота. Манхајм верује у настојање социологије и њену могућност да понуди методе које би помогле људима у њиховом свакодневном прилагођавању; она би могла посредовати кад се јави разлика у њиховом начину вредновања. „Ако је истинита социолошка тврдња да ниједно друштво не може опстати без

¹ О интелектуалној биографији и делима Карла Манхајма шире видети I. Morrish *Disciplines of Education*. London: George Allen & Unwin Ltd, 1967.

усклађивања основних вредности, институција и образовања, онда морају да постоје демократски начини подстицања таквог склада у великом друштву.“ (стр. 47)

У *Дијагнози нашег времена* Манхајм полемише о узроцима наше духовне кризе, неким социолошким факторима који нарушавају процес вредновања у модерном друштву, наглашавајући, при том, значај демократског планирања у многим сферама друштвеног живота, па и у области вредновања.

Већ у предговору Манхајм истиче да је његова књига покушај да се примени метод и акумулирано знање научне социологије на „нашу“ стварност. Главни проблеми „нашег“ времена, сматра он, могу се изразити следећим питањима: да ли је могуће планирање које се заснива на координацији, а ипак оставља простор за слободу? да ли се нови облик планирања може свесно уздржати од уплитања, сем у случајевима када слободно регулисање не води у склад већ у сукоб и хаос? да ли постоји такав облик планирања који води ка социјалној правди, постепено уклањајући све већи несклад између величине дохотка и богатства различитих друштвених слојева? да ли је могуће нашу неутралну демократију трансформисати у милитантну? да ли смо у стању да трансформишемо наше вредносне ставове тако да омогућимо сагласност о одређеним фундаменталним питањима, а сложенија питања препустимо личном избору? (стр. 24).

Социологија се, пре свега, мора суочити са тешкоћама вредновања. Ново вредновање (превредновање) и дефинисање ситуације биће неопходно након промене структуре. С обзиром на то да ова књига настаје у ратном окружењу, екстремно анонимној ситуацији, с правом се примећује да се ново друштвено уређење не може одржати без поновног вредновања, јер за оне који су активни

чланови друштва и припадају одређеној култури, вредности су саставни део њиховог начина живота. „Али ако вредности у оквиру своје најважније улоге делују као друштвена контрола, семафори, јасно је да не можемо унети ред и хармонију у збрку ових правила. Ако се не упознамо мало боље са друштвеним процесима који омогућавају њихово деловање, као и с оним социјалним условима који би могли да поремете функционисање тог система сигнализације.“ (стр. 34)

Стварање вредности, њихово ширење, помирење вредности и њихова стандардизација, чине поенту ове књиге. Уочава се да је дошло до потпуне замене социјалних фактора од којих зависи несметано и комплексно деловање процеса вредновања. Запажајући да смо били толико слепи у социјалном погледу, да чак нисмо могли ни тачно да уочимо ове факторе, а камоли да исправимо оно што је било погрешно, Манхајм наводи неке социолошке факторе који нарушавају процесе вредновања: неконтролисани и нагли раст друштва, транзициони процеси и антагонизам вредности, све већи и сложенији контакт између група, појава нових облика ауторитета и кажњавања, сукоби вредности заснованих на обичајима с онима који се заснивају на свесној рационалној процени. Процес вредновања нарушава и антагонизам између етике послушности и захтева за сопственом самоекспликацијом.

Проблеми социологије образовања заузимају значајно место у постављању *дијагнозе нашег времена*. Говоримо о дијагнози нашег, а не ондашњег времена, због прецизно формулисаног Манхајмовог става који одсликава противречност образовања и у савременом добу глобализације: „Цела наша образовна традиција и систем вредности још увек су прилагођени потребама провинцијског света, а ми се упркос томе чудимо

што људи доживљавају неуспех кад треба да делују на ширем плану.“ (стр. 36)

Наведена критичка виђења на један систематски начин говоре о данашњој духовној ситуацији времена, залажући се при том за један потпуно нов систем образовања, „онај који би главну енергију усмерио на развој наших интелектуалних способности и створио умни склоп који је у стању да издржи терет скептицизма, и којег обузима паника кад многи модели размишљања бивају осуђени да нестану“ (стр. 41).

Пишући у времену рата, Манхајм је сматрао да се општи психолошки слом може спречити једино онда ако одмах постанемо свесни нове ситуације и ако поново, у складу с тим, дефинишемо циљеве и средства образовања. „У тој борби или ћемо успети да створимо неопходну свест, која ратну трагедију претвара у креативни подухват социјалне реконструкције – или ћемо страдати... То такође значи да је планирање транзиције од још већег значаја него планирање будућности, јер ако се у периоду социјалне реконструкције потисну слобода и парламентарна контрола онда је то вероватно њихов крај.“ (стр. 93-94) Демократија као метод друштвене промене, институционализација веровања да се прилагођавање стварности која се мења и помирење различитих интереса може постићи мирољубивим средствима уз помоћ дискусије, договарања и заједничког консензуса, представља темељ за решавање свих новонасталих проблема.

Манхајмова *Дијагноза нашег времена* веома је актуелна и данас, с обзиром на догађаје у сфери економије. Он се на критички начин односио према либерализму и политици *laissez-faire*, истичући да је свима јасно „да из овог рата не постоји пут повратка у *laissez-faire* друштвени поредак, да је рат као такав покретач тихе револуције јер припрема пут у

нови облик планског уређења. Једна од лекција коју треба научити из ратне економије јесте: бизнис и финансије су барем исто толико јавне делатности као и здравствене услуге и социјални рад, и могу се препустити приватном сектору све док он буде делотворнији од колективног. – Још једна лекција која се мора научити из ратне економије: власништво над капиталом и приватни профит могу се дозволити у одређеном степену, али се морају контролисати кад год дођу у сукоб са друштвеним интересом. Поред тога, ратна економија нас учи: инвестирање новца по властитом нахођењу није свето право које припада појединцу, већ одлуке о битним питањима морају да се уклапају у глобални план.“ (стр. 56-57)

Посебна пажња у овој књизи посвећена је „нацистичким групним стратегијама“, њиховом утицају на појединца, стварању новог поретка и нових вођа („тајни циљ ових група јесте да непрекидно одржавају дух адолесценције... Помоћу групних механизма очувати и ширити незрелост и необузданост младалачког доба у друштву као целини... Хитлер се својим крештањем обраћа углавном таквој публици која је вештачки спутавана у свом емотивном развоју“, стр. 123). На занимљив начин Манхајм говори о хришћанству и нуди социолошки изазов хришћанским мислиоцима. Он расправља о дилеми хришћанства које се налази на раскрсници: да ли се повезати са масама или са владајућим мањинама?

Од почетка до краја књиге Манхајм употребљава синтагму „планско друштво“ (мада се овај појам више односи на „планирано друштво“); планирање у таквом друштву је демократски договорено, иако ће значење речи демократија у времену масовног друштва морати да се поново размотри у многим аспектима, да се изнова осмисли и прилагоди новим условима. Манхајм сматра да је потреб-

но уложити напор да се још јасније разраде принципи по којима се модел демократског планирања разликује од модела тоталитарног типа (стр. 172). За Манхајма, друштво није „заједница анђела“, систем који би могао да функционише без притиска било какве врсте и у којем би се све могло заснивати на апсолутном, спонтаном консензусу.

Имајући у виду време настанка ове књиге („ратни есеји једног социолога“), Манхајм посебну пажњу посвећује проблемима „вредности опстанка“, под чиме подразумева оне вредности које карактеришу све активности са сврхом гарантовања или осигуравања опстанка поје-

динца или групе. Овај проблем се налазио у центру његове пажње због питања које је покренуо нацизам и ратна машинерија.

Дело Карла Манхајма носи многе социолошке импликације: проблем вредности, проблем демократије (милитантне демократије), проблем јавног и приватног, проблем масовног друштва и масовне екстазе, масовног образовања. Усред рата, овај социолог је анализирао нарушене вредности, нудећи алтернативе за њихову ревитализацију.